

Fransk planlægning

Johannes Andersen.

Økonomisk planlægning i kapitalistiske lande, illustreret ved den økonomiske planlægning i Frankrig

1. Indledende bemærkninger

Den følgende drøftelse af fransk økonomisk planlægning er tænkt som en illustration til nogle teser om fransk planlægning, der vil blive fremsat her i indledningen. Der er altså tale om en egentlig analyse af fransk planlægning, men en drøftelse af centrale forhold ved den franske planlægning, der kan danne udgangspunkt for en videre analyse af økonomisk planlægning såvel i Frankrig, som i andre lande, f.eks. i Danmark.

Allerførst skal det præciseres, at med økonomisk planlægning i denne drøftelse forstås det samme som der i den interventionistiske stat forstås ved økonomisk planlægning, dvs. at der er tale om en snæver afgrænsning, der primært omfatter de økonomiske planer, der udvikles inden for den interventionistiske stats regi. Begrundelsen herfor er, og det er en grundlæggende antagelse for denne artikels drøftelse, at den økonomiske planlægning i form af økonomiske planer m.m. udgør et centralt aspekt ved den interventionistiske stat. Den følgende drøftelse indskrives sig altså ikke blot i debatten om økonomisk planlægning, men også i debatten om den interventionistiske stat. Det fremgår af de centrale teser, der søges illustreret gennem den franske planlægning. Tesen der ligger til grund for denne artikel lyder: den snævre økonomiske planlægning rummer to aspekter, for det første det økonomiske, og for det andet det ideologiske, der begge modsvarer den interventionistiske stats interventionspraksis i den aktuelle fase af kapitalismen.¹⁾ Det økonomiske aspekt muliggør en vis systematisering af de økonomiske indgreb, ligesom det muliggør en vis overfladisk forståelse for den videre økonomiske udvikling. Denne forståelse og systematisering findes først og fremmest i monetære kalkyler, dvs. den retter sig mod den kapitalistiske økonomis cirkulationsfare, og er derfor ude af stand til virkelig at danne basis for en økonomisk planlægning af den kapitalistiske produktion. Det betyder at den økonomiske planlægning ikke er i stand til at sikre kapitalismens krisefrie forløb, hvilket illustreres af den franske planlægning. Den økonomiske plan-

Fransk planlægning

Johannes Andersen.

Økonomisk planlægning i kapitalistiske lande, illustreret ved den økonomiske planlægning i Frankrig

1. Indledende bemærkninger

Den følgende drøftelse af fransk økonomisk planlægning er tænkt som en illustration til nogle teser om fransk planlægning, der vil blive fremsat her i indledningen. Der er altså tale om en egentlig analyse af fransk planlægning, men en drøftelse af centrale forhold ved den franske planlægning, der kan danne udgangspunkt for en videre analyse af økonomisk planlægning såvel i Frankrig, som i andre lande, f.eks. i Danmark.

Allerførst skal det præciseres, at med økonomisk planlægning i denne drøftelse forstås det samme som der i den interventionistiske stat forstås ved økonomisk planlægning, dvs. at der er tale om en snæver afgrænsning, der primært omfatter de økonomiske planer, der udvikles inden for den interventionistiske stats regi. Begrundelsen herfor er, og det er en grundlæggende antagelse for denne artikels drøftelse, at den økonomiske planlægning i form af økonomiske planer m.m. udgør et centralt aspekt ved den interventionistiske stat. Den følgende drøftelse indskrives sig altså ikke blot i debatten om økonomisk planlægning, men også i debatten om den interventionistiske stat. Det fremgår af de centrale teser, der søges illustreret gennem den franske planlægning. Tesen der ligger til grund for denne artikel lyder: den snævre økonomiske planlægning rummer to aspekter, for det første det økonomiske, og for det andet det ideologiske, der begge modsvarer den interventionistiske stats interventionspraksis i den aktuelle fase af kapitalismen.¹⁾ Det økonomiske aspekt muliggør en vis systematisering af de økonomiske indgreb, ligesom det muliggør en vis overfladisk forståelse for den videre økonomiske udvikling. Denne forståelse og systematisering findes først og fremmest i monetære kalkyler, dvs. den retter sig mod den kapitalistiske økonomis cirkulationsfare, og er derfor ude af stand til virkelig at danne basis for en økonomisk planlægning af den kapitalistiske produktion. Det betyder at den økonomiske planlægning ikke er i stand til at sikre kapitalismens krisefrie forløb, hvilket illustreres af den franske planlægning. Den økonomiske plan-

lægning muliggør endvidere en vis systematisering af den økonomiske udvikling, i form af strukturelle interventioner fra den kapitalistiske stats side. De strukturelle (langsigtede) interventioner øger den økonomiske koncentration og centralisering. Disse interventioner er selvfølgelig blevet suppleret med konjunkturelle interventioner, der først og fremmest er holdt inden for en keynesianistisk, indkomstpolitisk ramme.²⁾

Det ideologiske aspekt muliggør, at den økonomiske planlægning kan anvendes som legitimerende ideologi af de statslige interventioner. Således er det med den økonomiske planlægning muligt at henvise til en interventions økonomiske nødvendighed, hvis den bestemte økonomiske vækst, der er udviklet i planen, skal holdes. Således kan den interventionistiske stats praksis legitimeres overfor masserne som værende i overensstemmelse med folkets-nationens interesser, ved at inddrage aspekter fra den økonomiske planlægning. Det betyder at der på langt sigt sker en legitimeringsforskydning fra parlamentet og de politiske partier, til det administrative statsapparat, der i højere og højere grad, i takt med udviklingen af de økonomiske planer, bliver i stand til selv at legitimere deres aktivitet. Dette ideologiske aspekt, der kan ses som en del af teknokratismen,³⁾ bliver mere og mere dominerende, i takt med at socialstatsideologien som følge af den økonomiske krise i den kapitalistiske økonomi, mister sit materielle grundlag, og dermed bliver svagere som legitimitetsideologi.

Den økonomiske planlægning modsvarer altså på det økonomiske niveau den interventionistiske stats større og større engagement i kapitalens udvidede reproduktionscyklus, som følge af den stadig mere skærpede økonomiske krise.⁴⁾ I relation til den interventionistiske stats 'organisatoriske skelet' modsvarer den økonomiske planlægnings ideologiske aspekt magtforskydningen fra de lovgivende til de udøvende statsapparater, først og fremmest administrationsapparatet, hvor det ideologiske aspekt muliggør administrationens relativt autonome legitimitetsideologi-udvikling.

Det er således den økonomiske planlægnings enhed af økonomisk teori og legitimitetsideologi der gør, at økonomisk planlægning er aktuelt og i de kommende konjunkturer modsvarer den interventionistiske stats forhold til borgerskabet og til masserne mest adækvat.

Det er disse forhold, der er søgt illustreret i gennemgan-

gen af den økonomiske planlægnings udvikling i Frankrig. Her viser udviklingen, at specielt i relation til den aktuelle økonomiske krise i de imperialistiske metropoler, bliver det ideologiske aspekt mere og mere dominerende.⁵⁾

Disse indledende bemærkninger skal først og fremmest ses som en præsentation af de teser om økonomisk planlægning, der skal illustreres af gennemgangen af den franske planlægning. Formålet har først og fremmest været at give nogle bestemmelser og teser, ud fra hvilke den videre drøftelse af den økonomiske planlægning kan foregå. Dernæst har formålet været at give et billede af det lands økonomiske planlægning, der har den største tradition bag sig: Frankrig.⁶⁾

2. Planlægning i Frankrig

2.1. Indledende bemærkninger om den politiske konjunktur i Frankrig

En forståelse af den økonomiske planlægning i Frankrig skal forbindes med udviklingen på den politiske scene, og her specielt modsætningen mellem præsidentmagten og parlamentet på den ene side, og modsætningerne til masserne på den anden. Derfor skal den politiske udvikling i Frankrig kort skitseres. En forståelse af den økonomiske planlægning kræver endvidere en relatering af planlægningen til den økonomiske udvikling. Den vil blive inddraget løbende i fremstillingen.

Rammemæssigt kan flg. forløb for den politiske udvikling skitseres: Efter den 2. imperialistiske krig havde Frankrig en periode fra 1944 til 1946, hvor regeringen var provisorisk, og sammensat af repræsentanter fra alle partier, med de Gaulle i spidsen. I 1946 oprettedes den 4. republik, med et parlamentarisk system, hvor den formelle statsmagt var placeret i parlamentet. Efter en række funktionsvanskeligheder i halvtredserne, førte det militære og politiske nederlag i Algier i 1958 til, at de Gaulle, efter at have været fraværende på den politiske scene siden 1946, igen kunne indtage en dominerende position. Det viser sig i, at de Gaulle udvikler den 5. republiks politiske system, der imidlertid først med Algier-problemet endelige 'løsning' i 1962 blev udformet som de Gaulle ville, nemlig med en stærk præsidentmagt, der er direkte folkevalgt.

Med hensyn til de Gaulle er det indledningsvis vigtigt at forstå hans position, idet den rummer en vis reel magt i forhold til

de øvrige organer i det franske politiske system. Denne position kan meget let føre til personfiksering m.m.,⁷⁾ hvad der imidlertid ikke er hensigten med de følgende bemærkninger.

De Gaulles placering skal bl.a. ses på baggrund af de politiske kræfters udvikling, og herunder bl.a. udviklingen inden for borgerskabet. I Frankrig er modsigelsen indenfor borgerskabet mellem den industrielle monopolkapital og bankmonopolkapitalen af central betydning. Efter den anden imperialistiske verdenskrig til slutningen af 50'erne havde monopolkapitalen den økonomiske dominansposition, men ikke det politiske hegemoni, der i den periode var på ikke-monopolkapitalens side. Først med enden af den 4. republik kan man tale om monopolkapitalens politiske hegemoni, hvor bankkapitalen indtog den hegemoniske position blandt monopolkapitalens fraktioner. Dette hegemoni førte i perioden efter til en tilbagegang i den industrielle udvikling i Frankrig.⁸⁾ Konfrontationen mellem bank- og industrimonopolkapitalen fører til industrikapitalens hegemoni blandt de dominerende klasser, og resulterer på det politiske niveau til konsolideringen af gaulismen, med de Gaulle som den politiske repræsentant for industrimonopolkapitalens hegemoni over bankkapitalen. Dette hegemoni kommer bl.a. til udtryk i den 5. og 6. plan, hvor de centrale krav er 'industrialisering' og 'modernisering af produktionsapparatet'. Det betyder konkret, at de offentlige pengemidler først og fremmest går til en styrkelse af industrikapitalen, til fordel for den overudviklede bankkapital. Denne politik blev indledt under premierminister C. Delmas. Det behandles nedenfor.

Dette forhold blandt de dominerende klasser, med industrimonopolkapitalen som den hegemoniske fraktion, fastholdes til efter de Gaulles tilbagetræden. De Gaulles forsøg på at styrke Frankrigs position i Europa, gennem oprettelse af EEC (de seks) uden England, skal ses som et udtryk for denne politik.

De Gaulles placering i det politiske system skal altså ses i forhold til de dominerende klassers indbyrdes organisering, og hans stærke position modsvarer magtforskydningen fra den lovgivende til den udøvende magt, hvor de administrative statsapparater står for organiseringen og iværksættelsen af de statslige interventioner. Dette forhold får med de Gaulle et forfatningsmæssigt udtryk, idet den 5. republik betyder en stærk præsidentmagt, som varetager af den udøvende magt. På den anden side betyder dét, at en person bliver fransk præsident, at han ikke længere kan fremhæve en fraktions

interesser på bekostning af andre blandt de dominerende klasser, men må repræsentere hele magtblokkens interesse, og realisere disse interesser, under den givne hegemoniske klassefraktions hegemoni, dvs. organisere varetagelsen af de dominerende klassers interesser omkring den hegemoniske classes interesser.

Udviklingen efter de Gaulle har ført til en svækkelse af præsidentmagten til fordel til det administrative statsapparat, og med en vis styrkelse af parlamentet i forhold til præsidenten, som følge af venstredrejningen i parlamentet. På klassekampsfeltet er modsætningerne mellem de dominerende klasser skærpet, men stadig fastholder industrimonopolkapitalen hegemoniet overfor bank-monopolkapitalen. Samtidig er modsætningerne mellem de dominerende klasser og masserne skærpet, i form af et skærpet forhold mellem den interventionistiske stat og masserne, hvilket bl.a. kommer til udtryk i forsøg på fra statens side at udvikle en slagkraftig ideologi til legitimering af den statslige aktivitet som værende i overensstemmelse med folkets-nationens interesser. Denne udvikling bliver suppleret med en styrkelse af de repressive statsapparater, hvilket dog samtidig skærper modsætningerne inden for statsapparaterne. Det er situationen under Giscard d'Estain.⁹⁾

Dette rids af udviklingen på det politiske niveau er den nødvendige ramme til en forståelse af udviklingen af den økonomiske planlægning i Frankrig. Det er den grundlæggende tese for den følgende drøftelse, at den interventionistiske stats udvikling, og dermed også udviklingen i den økonomiske planlægning, kun kan forstås ud fra klassekampens udvikling, idet det i sidste ende er klassekampen, der bestemmer den historiske udvikling.¹⁰⁾

2.2 Den økonomiske planlægnings opkomst i Frankrig

Motivet til en udvikling og organisering af økonomisk planlægning skal søges i udviklingen efter den anden imperialistiske verdenskrig, hvor det for en række samfundsformationer var nødvendigt at retablere det kapitalistiske produktionsapparat - specielt det monopolkapitalistiske. Målet for retableringen har været at udvikle det bedst mulige produktionsapparat, og det kunne kun ske med udviklingen af en intensiv produktion, med centralisering og koncentration af kapital og produktion. I Frankrig (og Japan) var udviklingen efter 1945 karakteriseret ved lav kapital- og produktionskoncentration og centralisering. Overfor dette forhold var den øko-

nomiske planlægning det mest adækvate svar på, hvor og hvorledes de statslige interventioner kunne sættes ind.¹¹⁾

Den udvidede reproduktion af de sociale klasser var karakteriseret ved kapitalfraktionernes indbyrdes modsætning, og for masserne var situationen "sult og svan for de mange, velstand for de få".¹²⁾ Overfor denne situation blev der bl.a. af Mendes France udarbejdet planer, der indeholdt forslag til dybtgående strukturændringer i den franske økonomi. Heri indgik nationaliseringer som en væsentlig del. Resultatet heraf var en nationalisering af kulminer, elektricitetsproduktion, nationalbanken og andre private banker m.m. Med overtagelse af de store banker havde staten skaffet sig "... visse midler til at 'lede' økonomien. I løbet af 1945 skabtes det instrument, der skulle planlægge, i hvilken retning den skulle ledes, med 'Højkommissariatet for produktionsudstyrs- og moderniseringsplanen'".¹³⁾ Med nationaliseringerne og oprettelse af Højkommissariatet, Commissariat général du Plan, var midlerne til en 'økonomisk styring' inden for en kapitalistisk økonomi, etableret. Denne udvikling modsvarer de økonomiske kriser i Frankrig efter 1945. Den økonomiske planlægningsideologi bliver derved den mest adækvate ideologi, til organiseringen af de statslige interventionsapparater. Reelt er den økonomiske planlægning dog ude af stand til at ophæve den kapitalistiske økonomis krisetendenser. Den kan som nævnt i indledningen højst udvikles til en systematisering af informationer om pengebeløbs udvikling, og er derfor ikke i stand til at analysere udviklingen i produktionen.

Med dette apparat kunne udviklingen af den økonomiske planlægning i Frankrig begynde. Det skete under ledelse af J. Monnet.

2.3 En kronologi over den franske økonomiske planlægning

Den første økonomiske plan, der blev iværksat i 1946, var en fire-års plan, og målet for planen var at tilrettelægge statslige interventioner til imødegåelse af den økonomiske krise. Imidlertid blev planen forsinket 1 år, ligesom den blev forlænget med 2 år til 1952. Det viser noget om, at dens nøjagtighed ikke var den største.

Interventionerne der var planlagt i planen skulle først og fremmest ske inden for fordelingen af råstoffer, arbejde (løn), bygningstilladelser, udenrigshandel, kreditrationering og priserne.¹⁴⁾ Der blev inden for disse områder opsat 'bindende mål' for disse 'bassissektors' kapacitet. Der udover blev der opsat 'indikative mål'

for visse dele af landbrugssektoren og for en række andre produkter. Planen rummede også 'indikative' tal for det samlede industrielle og landbrugsmæssige udbud.¹⁵⁾ Den første økonomiske plan rummer altså ikke en detaljeret analyse af hele den franske økonomi og dennes udvikling, men tal for produktionsmuligheder inden for de skitserede områder, med det formål at give et nødvendigt bedømmelsesgrundlag for de investeringer, der var nødvendige for at modernisere de ovennævnte 'basissektorer'.¹⁶⁾

Det lykkedes ikke at indfri planens målsætninger. Inden for industrien havde man forventet en stigning på 10% i forhold til industriproduktionen i 1929, men det lykkedes ikke at komme op på tallet fra 1929. Inden for landbrugssektoren var man tættere på, men heller ikke her lykkedes det at nå tallet fra 1929, og slet ikke de tal planen havde lagt op til, nemlig et mål der lå 13% over produktionen i 1929.¹⁷⁾

Den første økonomiske plan er udviklet i en periode med parlamentets dominans over præsidentmagten, hvilket bl.a. kom til udtryk i udviklingen af en parlamentarisk kontrolprocedure overfor den økonomiske plan i løbet af denne periode. Kontrollen var imidlertid svag,¹⁸⁾ hvilket bl.a. kom til udtryk i parlamentets vanskeligheder med at få de budgetterede tal til at stemme overens med planens. Det vil sige, at planlægningskommissariatet er ret autonomt lige fra dets oprettelse i forhold til parlamentet. Det betød bl.a. at de økonomiske planer ikke fik nævneværdig betydning for den økonomiske politik i den periode, hvor parlamentet var den dominerende magtfaktor.

Disse forhold - planens begrænsede betydning for den økonomiske politik og parlamentets magtposition - understreger de nævnte forhold mellem de dominerende klasser, hvor monopolkapitalen var økonomisk dominerende, mens ikke-monopolkapitalen dominerede på det politiske niveau, først og fremmest i parlamentet, der endnu besad en reel magtposition.

Den anden plan fra 1952 løb til 1957, og var således en 5 års plan (et magisk tal i økonomisk planlægning?). Planen er væsentlig forskellig fra den første (Monnet-planen), og den markerer overgangen fra en plan af 'prioriteter' til en plan over 'harmoniseret vækst'.¹⁸⁾ Grundlaget for den anden plan var ikke som i den første basissektorer, men 'basisaktiviteter' (Les actions de base). Hermed forstås en række reformprogrammer, der indeholder en veritabel

liste over nødvendige aktiviteter inden for hver sektor.¹⁹⁾ Målet er realiseringen af en bestemt økonomisk vækst, og der sættes specielt på videnskabelige og teknologiske undersøgelsesaktiviteter til indløsning af de nye krav planen opstiller. Der indgår således i planen organiseringsplaner for virksomheder, skolingsprogrammer for arbejdskraften og en styrkelse af de internationale økonomiske relationer.²⁰⁾ Den anden plans mål blev opregnet i produktionstermer og ikke blot i kapacitet. Planen rummer således en angivelse af den mulige vækstrate for hele økonomien, baseret på en etablering af et 'sammenhængende' system og koordination.

Planens mål blev overindfriet, idet nationalproduktet steg med 29% i perioden 1952-1957, hvor planen havde forudset en stigning på 25%. Imidlertid var stigningen for industrien den mindste, hvilket peger mod de ovennævnte klasseforhold.²¹⁾ Planens 'succes' blev efterfulgt af en stigende inflation og voksende betalingsbalance problemer, der førte til en finanskrisen i 1958, og til Pinay-Rueff reformerne, hvilket vil blive drøftet senere.

På den politiske scene viste relationen mellem planlægningen og parlamentet en vis imødekommelse fra parlamentets side. Planen blev fremstillet som en 'super lov', som parlamentet blev opfordret til at følge, hvilket også tendentielt sker. Parlamentet forener således planens 'smidighed' med lovens 'stivhed', hvor det er den økonomiske plan, der underordnes parlamentet. Dette forhold ændredes i og med den økonomiske krise i 1958 og med de Gaulles magtovertagelse samme år.²²⁾

De nævnte forhold viser, at i forholdet mellem økonomisk dominans og politisk dominans er det stadig ikke-monopolkapitalen, der har den politiske dominansposition, men at denne dominans er på tilbagegang, hvilket bl.a. viser sig i at planlægningen får større og større betydning for den økonomiske politik, der udvikles i parlamentet. Dette skal sammenholdes med at den økonomiske fremgang før 1958 for monopolkapitalen, førte til en magtforskydning af den reelle magt i staten i retning af de udøvende statsapparater: administrationen. Den økonomiske krise rammer først og fremmest ikke-monopolkapitalen, og betyder en yderligere stabilisering af forskydningen i retning af det administrative apparat. Det fører til de Gaulles magtovertagelse, hvilket reelt betyder monopolkapitalens overtagelse af den politiske dominansposition. Monopolkapitalens indtagelse af den politiske dominansposition er således baseret på den relative

økonomiske styrke, specielt i den økonomiske krise, men også af andre faktorer, f.eks. forholdet til kolonierne i bl.a. Afrika, specielt Algier. Således bliver det Algier, der er den egentlige udløsende faktor for de Gaulles magtovertagelse, idet et officerskup, der var rettet mod den tidligere regering, p.g.a. dens Algier-politik, blev ledet over i baner, hvor kravet om de Gaulles tilbagekomst blev det centrale for bevægelsen.²³⁾

Den tredje plan fra 1958 - 1961 havde dårlige betingelser som dens baggrund, nemlig den økonomiske krise, der var fulgt efter den anden plans 'over-succes'. Igen skiftede planen grundlag. Fra 'basisaktiviteter' blve det nu 'nødvendige opgaver' (taches impératives) der kom i den økonomiske plans centrum, dvs. nogle generelle målsætninger, der skulle indfries. Det hang sammen med den økonomiske krise, hvor der var visse opgaver, der skulle løses for at den fortsatte økonomiske vækst kunne sikres. Det drejer sig f.eks. om betalingsbalance-problemer.

Den økonomiske krise blev ikke overvundet. Den årlige vækstrate faldt i de første to år, hvilket medførte, at en ny - 'foreløbig' - plan, med mindre vækstrate blev officielt iværksat i 1960. At planens mål ikke kunne holdes, hang bl.a. sammen med de økonomiske aktiviteter, der blev iværksat fra statens side i perioden 1958-61, i et forsøg på at komme krisen, der var den væsentligste grund til at planen måtte ændres, til livs.²⁴⁾ Det drejer sig om økonomiske aktiviteter, der blev gennemført i en periode, hvor arbejderklassen og de øvrige dominerende klasser var i defensiven, der gav gode muligheder for gennemførelsen af en adækvat politik i forhold til kapitalens udvidede reproduktion. Denne økonomiske politik blev gennemført under Pinay-Rueff, og blev kaldt Pinay-Rueff's stabiliseringsplan. Denne plan pegede på en omstrukturering af produktionen i Frankrig, og dens gennemførelse satte selvfølgelig visse begrænsninger for den økonomiske vækst. Planen rummede kapitalfremstød fra monopolkapitalen, med investeringer i kapitaludstyr, der kunne danne basis for en økonomisk modernisering af produktionsapparatet, og dermed danne basis for en stigning i profitraten. Hertil kommer uddannelsen af adækvat arbejdskraft og udviklingen af bedre internationale relationer (EEC-stabilisering). Det var først og fremmest monopolkapitalen, der havde akkumuleret tilstrækkelig kapital til denne omorganisering af produktionen, hvorfor denne fraktion stabiliserede sit hegemoni med denne udvikling.²⁵⁾ Denne omstrukturering

af produktionen betød samtidig en integration af den franske produktionsproces i den internationale produktionsproces, der er domineret af USA's kapital. Denne udvikling forløber sideløbende med udviklingen af kapitalens internationalisering, også med USA's kapital som den dominerende. Det vil sige, at produktionsforhold, der modsvare den amerikanske kapital udvidede reproduktionscyklus introduceres i Europa, dvs. også i Frankrig, på dette tidspunkt.²⁶⁾

Den tredje økonomiske plan viser at statens udgifter og inflationen er blevet så store, at de truer investeringerne i basissektorerne. Det er med dette udgangspunkt planen søger at vise, hvorledes en økonomisk balance mellem de væsentlige økonomier kan oprettholdes, og hvorledes en modernisering af produktionsapparatet kan tilvejebringes. Derfor søger planen at vise, hvorledes disse nødvendige opgaver kan opfyldes, jvf. ovenfor. Det vil sige, at de nødvendige opgaver er forbedringen af betalingsbalancen, forbedring af uddannelserne og at sikre produktivitetsstigningen. Det lykkes ikke at realisere den oprindelige 3. plans mål, hvilket som nævnt ovenfor førte til oprettelsen af en 'foreløbig plan' i 1960, der skulle gælde til 1962. Den oprindelige plan havde for høje mål. Således var der inden for ressourcerne ventet en stigning på 25%, mens den 'foreløbige plan' ventede 22%. Den reelle var på 24%. Dertil kommer en udvikling inden for beskæftigelsen, der modsvare de nævnte tal. Endelig er det væsentligt at notere, at stigningen i den aktive befolkning heller ikke holdt stik, og at målet inden for uddannelsessektoren kun blev realiseret 93%.²⁷⁾ Der er generelt tale om en økonomisk nedgangsperiode, med en begyndende opgang i slutningen af den periode, planen repræsenterer.

På den politiske scene er det væsentlige som nævnt ovenfor de Gaulles overtagelse af præsidentmagten i 1958 og gennemførelsen af den 5. republiks forfatning samme år. Det er en forfatning, der styrker de Gaulles magtposition (præsidenten) overfor parlamentet. Samtidig begynder den egentlige magtforskydning mellem de lovgivende og de udøvende magtorganer, til fordel for de udøvende statsapparater, specielt administrationen. Det betyder samtidig, at parlamentet mister sin indflydelse over planlægningen, der først og fremmest bliver et instrument for de administrative statsapparater. Kontrollen over planen kommer til at ligge i de Gaulles regering.²⁸⁾ Den 3. økonomiske plan, og forholdene på den politiske scene, markerer monopolkapitalens overtagelse af den politiske hegemoniposi-

tion på den ene side, og det økonomiske opsving på den anden. Dette opsving forstærker monopolkapitalens ekspansion med integration af ikke-monopolkapitalen som akkumulationsbasis.

De økonomiske planers reelle betydning er endnu ikke større end den første plan var. Men planerne er blevet mere detaljeret og nøjagtige. Den kvalitative ændring, hvor de økonomiske planer indgår som et nødvendigt led i kapitalens akkumulation, er endnu ikke indtrådt, men påbegyndt i denne periode, i og med det administrative statsapparats stigende betydning for statens interventioner.

Den fjerde plan fra 1962 til 1965 markerer ikke noget nyt i forhold til de tidligere planer, udover at de udviklingstendenser, der tegnede sig under den tredje plan fortsætter, og at der markeres en stigende interesse for det sociale aspekt, i takt med de dominerende klassers voksende krav om bedre reproduktionsforhold.²⁹⁾ Denne udvikling viser sig i form af opstilling af områder, hvor der skal ydes en vis hjælp til tilbagestående grupper, rent socialt.

Planens perspektiver kan summeres således: en forøgelse af produktionskapaciteten med 24%, konsolidering af en ligevægt på betalingsbalancen, realiseringen af en investeringsvækst, igangsættelse af økonomisk ekspansion i visse regioner.³⁰⁾ Det er i forlængelse af perspektivet for regionerne, at der i 1962 blev udarbejdet de første regionale planer, der skulle underordnes de centrale planers grænser, men som ellers selv skulle udarbejde prioriterings- og overslagskalkyler for den enkelte region, baseret på demografiske studier, bestemmelser af den regionale produktions udvikling og analyse af beskæftigelsesproblemerne.³¹⁾ Den regionale plan skal ses i forlængelse af den franske decentraliseringspolitik, der forsøger en decentralisering af industrien og handelen, og i forlængelse heraf en decentralisering af regeringsaktiviteterne. Der er hermed ikke tale om aktiviteter, der ophæver kapitalens koncentration og centralisation. Da centralisationspolitikken blev indledt i 1955, som et forsøg på at splitte den store industrikoncentration omkring Paris. Det første forsøg, der blev iværksat med en væsentlig økonomisk støtte, slog imidlertid fejl. Det er den væsentligste årsag til udviklingen af en egentlig regionalpolitik, og regionalplanlægning, som den 4. plan er et udtryk for.³²⁾

Med hensyn til realiseringen af planens mål, viste det sig allerede i 1963 nødvendigt at revidere planen, i form af en nedsættelse af planens mål. Resultatet var udviklingen af en 'stabiliserings-

plan', der blev iværksat i 1963 som afløsning for den oprindelige plan. Denne udskiftning blev officielt begrundet med, at 'visse begivenheder' havde ændret planens mål. Reelt var planlæggerne altså endnu engang underlagt kortsigtede begivenheders indflydelse.³³⁾ Det lykkedes at indfri stabiliseringsplanens mål, m.h.t. beskæftigelses- og ressourceudviklingen, og mht. produktionens udvikling, mens det for de kollektive områder lå lidt under planens opgivelser.³⁴⁾

På den politiske scene betød de Gaulles overtagelse af magten, at der blev gennemført nogle økonomiske reformer, der påbegyndte en modernisering af den franske økonomi, der var meget påkrævet. Det forældede franske produktionsapparat var nemlig ikke i stand til at løse de økonomiske problemer, hvilket viste sig i form af prisstigninger. Denne inflation var en af grundene til, at den 4. plan måtte ændres.

Parlamentet havde ingen kontrol med planens udformning. Det havde derimod interessegrupper; navnlig interessegrupper, der repræsenterede monopolkapitalens interesser. Hertil kommer administrationen.

Trods en vis økonomisk bedring, var der stadig store problemer med kapitalens reproduktion. Det betød, at de dominerende klassers krav om bedre reproduktion ikke kunne opfyldes. Dette førte til store strejker, bl.a. omfattende kulminearbejderne. Resultatet var, at minerne blev nationaliseret, hvilket skærpede modsætningerne mellem staten og arbejderklassen. Et andet resultat var, at staten måtte bøje sig for minearbejdernes krav, og give en lønforhøjelse, der blev på 8%. Det betød, at samme krav blev rejst i andre industrigrene.

I 1963 indledtes sammen med 'stabiliseringsplanen' et omfattende økonomisk stabiliseringsprogram med pris og lønstop, kreditstramning og nedskæring af underskudet på finansloven. Dette sammen med afslutningen af Algier-krigen i 1962 viste de første egentlige økonomiske fremskridt. Med dette udgangspunkt blev der planlagt en langfristet økonomisk politik, der skulle påbegynde og sikre en strukturrationalisering af den franske økonomi, med større harmoni mellem de forskellige landsdele og med en jævnere udvikling. Denne politik skulle introduceres med den 5. økonomiske plan - 'le plan' -, der blev det store slagord i 1964. Planen skulle først og fremmest ledsages af nationaliseringer af uprofitable og uproduktive områder, der var nødvendige for industriens ekspansion.³⁵⁾

Således intensiveres den udvikling, der blev indledt med den første plans forsøg på at modernisere det franske produktionsapparat. Det er en udvikling, der markerer monopolkapitalens økonomiske og politiske dominans, hvor regionalpolitikken i realiteten er en styrkelse af ikke-monopolkapitalens integration, som selvstændig akkumulationsområde, under monopolkapitalens produktion.

Den femte plans iværksættelse i 1966 var ventet med store forventninger, da planen havde været et led i en stor ideologisk offensiv, der var rettet mod arbejderklassen, og som fremstillede hvilke gode muligheder, de dominerede klasser havde for at få opfyldt deres reproduktionskrav, hvis blot de fornødne hensyn, der var skitseret i den 5. plan, blev taget overfor kapitalen. Der blev således med den 5. plan for alvor satset på et økonomisk opsving fra statens side. Det vil sige, at med den 5. plan spiller de økonomiske planer en væsentlig ideologisk rolle, samtidig med at deres økonomiske betydning bliver større, idet planen angiver, hvorledes strukturrationaliseringen over langt sigt kan gennemføres.

Det betyder, at der sker en ændring af planerne, også indholdsmæssigt. Således forsøger planen at lokalisere uligevægt i den økonomiske udvikling, og forsøger at angive, hvordan disse kan løses. Det sker på basis af beregninger, der er baseret på variable priser. I forbindelse hermed blev der indrettet 'Clignotant' (advarselslys) der skulle angive, når og hvor planens mål ikke blev fulgt. I planen skelnes der mellem perspektiver, objekt og mål. Planen vælger at arbejde ud fra bestemte mål. Indholdsmæssigt udarbejdes målene i 'volumenmål' (den fysisk mulige ekspansion) og 'værdiindikator' (der skulle se på den sociale side ved en øget produktion - omsat i løbende priser). Disse analyseredskaber skulle gøre det muligt at anvise, hvorledes inflation kunne undgås, eller imødegås. Derudover blev målet for socialvæsenet, skolen, kulturen osv. sat i forhold til den økonomiske udvikling.³⁶⁾ De mål den 5. plan opstiller er generelle orienteringsrammer, der også gælder for den regionale planlægning, selvom de endnu ikke er særligt præcise. Iflg. planen skulle der i perioden 1966-1970 være en økonomisk vækst på 5% om året, hvilket var mindre end målet for de tidligere planer. Udviklingen holdt imidlertid ikke stik, idet væksten i 1965 var på 3,5%, hvorfor planens opgivelser kom til at ligge for højt.

Den 5. plans regionale planlægning kom heller ikke til at holde, idet f.eks. vestfrankrig blev uden den planlagte industrielle

udvikling.³⁷⁾

Den 5. plan markerer en overgang til en ny politisk og økonomisk situation i Frankrig. En situation der bl.a. vil blive markeret med den 6. plan. Den 5. plan er udarbejdet i perioden 1963-65. De økonomiske forudsætninger for planen var altså 15 års økonomisk udvikling, med mere og mere omfattende interventioner, og en vis økonomisk vækst. På den baggrund så det monopolkapitalistiske borgerskab frem til en periode med stabil vækst, såvel i Frankrig som i de øvrige imperialistiske metropoler. På det ideologiske niveau blev væksten fremstillet som et gode for alle 'samfundsgrupper', idet den muliggjorde imødekommelse af de dominerede klassers reproduktionskrav, ført frem af den reformistiske arbejderbevægelse, i form af socialdemokratiet eller som i Frankrig via de Gaulle. Imidlertid betød den økonomiske vækst i midten af 1960'erne ikke, at de modsætninger der var mellem proletariatet og borgerskabet blev ophevet, fordi den franske kapital, trods vækst, ikke var i stand til at imødekomme de dominerende klassers krav i ret stort omfang, da der stadig var tilbagestående dele i kapitalen, der når den fornødne kapital var akkumuleret, skulle fornys.³⁸⁾ Modsætningerne kom til en direkte konfrontation i maj 1968, som følge af visse konfrontationer mellem statsmagten (politi) og studenter. Efter 13. maj udviklede der sig reelle kampe mellem politi og masserne.³⁹⁾ Resultatet heraf var majopstanden og en generalstrejke, der omfattede 10 millioner arbejdere, og resulterede bl.a. i fabriksbesættelser. Opgøret betød alt i alt en radikalisering af arbejderklassen og dele af de øvrige dominerende klasser.⁴⁰⁾

På den baggrund viste den stigende økonomiske krise, at det var nødvendigt med en ny offensiv fra monopolkapitalens side, og det førte til statens 'redningsforsøg' i 1969, der kaldes 'kapitalens oprør'.⁴¹⁾ Et parlamentsvalg efter majopstanden 1968 gav ikke nogen præcis angivelse af de politiske styrkeforhold, trods en solid mandatsejr for de Gaulle og regeringspartierne. En afstemning i 1969 om en regionalreform blev af de Gaulle gjort til et spørgsmål om hans person, og ved dette valg led de Gaulle et nederlag, hvorefter han trak sig tilbage, og blev efterfulgt af Pompidou.⁴²⁾

Det var på denne baggrund, med skærpede politiske modsætninger mellem de dominerende og de dominerede klasser, at den 6. plan blev udarbejdet, i årene 1969-70. Den økonomiske vækst, og dermed det kapitalistiske system, havde vist, trods forsøgene på 'moderni-

seringen af kapitalen', at det havde en grænse.⁴³⁾ Borgerskabets situation var en voksende konkurrence om verdensmarkedet, og et øget pres fra de dominerede klassers side. Derfor bliver den 6. plans perspektiv et andet end den 5. plans, der rummede ubegrænset økonomisk vækst som sit perspektiv.

Den 6. økonomiske plans strategi går på tilbageholdenhed fra massernes side. Derfor modsvarer planen borgerskabets offensiv i relation til krisen i hele det kapitalistiske verdenssystem, specielt det franske borgerskabs offensiv.

Planen, der dækker perioden 1970-75, rummer væksttal på 7,5% for industrien, men det er tal der dækker over recessionen, og planen lægger specielt vægt på at sikre bestemte sektorer på bekostning af andre; specielt dem der har omfattende, direkte relationer til det internationale marked søges sikret. Derfor rummer den 6. plan en række svar på den internationalt skærpede konkurrence: politisk protektion og styrkelse af eksportstærke sektorer gennem direkte tilskud. Derfor sker der en ændring af planernes indhold, idet man går fra 'vækststrategi' til 'aktivitetsprioritering'.⁴⁴⁾

På det tekniske niveau er planen ret avanceret. Således er den indkørt på EDB, og den økonomiske model, der ligger til grund for planen, rummer variabler i faste og løbende priser, hvilket giver mulighed for at basere den økonomiske politik på alternative økonomiske vurderinger, hvilket i sidste ende giver bedre mulighed for at opfylde planens egentlige mål: en retablering af monopolkapitalens dominans på det politiske niveau, efterfulgt af en konsolidering af den økonomiske magt via en realisering af den 6. plans mål. Således er perioden i begyndelsen af 70'erne kendetegnet ved stærke centralisations- og koncentrationstendenser, der omfatter hele virksomheder og kapitaler.⁴⁵⁾ Denne aktivitet markerer borgerskabets anden stor-offensiv i Frankrig efter 1945.

Planens handlingsforslag gik derfor ud på en offensiv mod de uproduktive sektorer i den franske økonomi og en sikring af den produktive sektors merværdi gennem interventioner der giver visse kortsigtede indrømmelser til arbejderklassen.

Som nævnt ovenfor forudsiger den 6. plan en vækstrate på 7,5% indenfor industrien pr. år. Investeringsraten skulle overstige 16,7% i 1975 mod 14,7 i 1965, der skulle oprettes 250.000 nye industriarbejdspladser, og endelig skulle der overføres kapital fra handelskapitalen til den produktive kapital. Hertil kommer at den dår-

lige kapital skal opsuges som et led af den produktive kapital. Offensiven bærer derfor præg af en 'strukturel retardering'. Men ikke blot det. Den angår også bankapparatet, idet bankkapitalen er statens middel til at regulere de finansielle forhold, hvilket reelt vil sige, at staten benytter kontrollen over bankkapitalen til direkte at støtte industrien, og dermed monopolkapitalen.⁴⁶⁾ Hertil kommer at andre forhold, f.eks. forskningen organiserer sig mod at støtte disse udviklingstendenser.⁴⁷⁾

Den 6. plans strategi modsvarer total-kapitalens interesser, under hegemonisk ledelse af monopolkapitalen, selv om der som nævnt er aspekter, der specielt begunstiger monopolkapitalens status. Men planen taler også om direkte økonomisk understøttelse af visse kapitaler, hvorfor planen rummer en opstilling af 'understøttelses prioriteter'. Følgende sektorer lægger der specielt vægt på: maskinproduktionen, kemiindustrien, elektronikindustrien og endelig landbrugs- og næringsmiddelindustrien. Aldrig tidligere er statens rolle som garant for profitratens stigning blevet tydeligere ekspliciteret i de økonomiske planer.⁴⁸⁾

At planen økonomisk søger at styrke monopolkapitalens økonomiske position, viser sig også i målene for vækst i beskæftigelsen inden for administrationen og industrien. Således forventes der en stigning inden for administrationen på 1,7% i perioden 1969-75, mod en stigning på 2,6% i perioden 1965-69. For industrien ventes der en stigning på 1,6% mod 0,1 i for første periode. Der søges således med den 6. plan at gennemføres et brud med udviklingen i 60'erne.

~~Inden for handlen søges der en kraftig omstrukturering,~~
idet dele af handelsapparatet stammer fra den 3. republik. Målet er oprettelse af stormagasiner og supermarkeder, til fordel for de små-handlende.

Den hurtige stigning i industriens beskæftigelsesantal er et udtryk for en nødvendig løsning på det problem, der er opstået i takt med krisens udvikling og afvikling af uproduktive sektors 'overskud': den stigende arbejdsløshed, der for ikke at skærpe modsigelserne mellem de dominerede og dominerende klasser skal opsuges, specielt af de 4 sektorer der støttes direkte af staten. Dertil kommer modsætningerne mellem regionerne, der heller ikke må skærpes yderligere. Sammenfattende rummer den økonomiske udvikling en række modsætninger, som den økonomiske plan søger at tage højde for, og dermed styrke monopolkapitalens økonomiske og politiske position.⁴⁹⁾

En væsentlig forudsætning for realiseringen af planen er, at arbejderklassen og de øvrige dominerende klasser ikke opnår nogle politiske sejre og dermed positioner på den politiske scene. Derfor skal planen gennemføres så godt som muligt, og der skal være mulighed for at imødekomme dele af de dominerede klassers reproduktionskrav. At de dominerede klasser lader sig kanalisere ind på baner der er acceptable for monopolkapitalens langtsigtede interesser realisering, viser den stigende tilslutning til socialistpartiet, og gaullismens tilbagegang. Men der er selvfølgelig stadig tale om en udvikling, der rummer modsætninger.

Den politiske scenes afgørende træk er netop gaullismens tilbagetog og valget af Valéry Giscard d'Estaing som Frankrigs præsident. Han er tidligere repræsentant for bankkapitalen, og repræsenterede tidligere en linie, der var for en direkte konfrontation med arbejderklassen. Men hans valg til præsident betød, at han måtte repræsentere hele bourgeoisiet på den politiske scene.⁵⁰⁾ Giscard fortsætter den linie Pompidou havde lagt med den 6. plan. Udviklingen i perioden har ført til en splittelse af arbejderklassen, hvor dele er blevet radikaliseret, og andre dele er blevet knyttet til socialistpartiet. Det er altså ikke lykkedes at indfri planens mål.

Der er blevet udrenset blandt virksomhederne, specielt blandt de mindre. Dette har imidlertid ikke kunnet tilvejebringe tilstrækkeligt akkumulerbar kapital til den produktive del af monopolkapitalen. Siden 1970 er investeringerne stagneret. I 1970 var stigningen i investeringerne på 19%, men for de følgende år er de: 1971: 5%, 1972: 6%, 1973: 8% og 1974: 5%. Samtidig er bytteforholdet blevet forværret, og frankens værdi er faldet med 25% i forhold til D-marken i 1973-74. For 1974 er underskuddet på betalingsbalancen vokset til 30 mia. franc, hvoraf hovedparten er i forhold til Tyskland. Den økonomiske situation er altså ikke blevet mærkbart forbedret, ligesom de politiske problemer også er voksende.⁵¹⁾ Da udsigterne til et økonomisk opsving ikke synes store, kan navnlig de politiske modsætninger blive skærpet, idet det som følge af den økonomiske krise overhovedet ikke bliver muligt at imødekomme ret mange af de dominerede klassers umiddelbare krav om bedre reproduktionsforhold. Derfor bliver det navnlig det ideologiske aspekt - forsøget på at legitimere den givne situation og statens aktivitet overfor de dominerede klasser, som værende i overensstemmelse med

folkets-nationens interesser - det dominerende i den 7. økonomiske plan.

Den 7. økonomiske plan skal ses som den interventionistiske stats ideologiske offensiv overfor de dominerede klasser. Derfor retter den sig mod den store sociale ulighed der findes i Frankrig, og bruger den sociale ulighed som udgangspunkt for udarbejdelse af planens mål, der bliver en ophævelse af den sociale ulighed. Løsningen på problemet angives ikke på den sædvanlige måde, dvs. gennem 'nødvendigheden og vigtigheden' af en indkomstfordeling. Tværtimod peger planen på at den sociale ulighed skal udlignes gennem ændringer af de sociale forhold gennem omstrukturering af bolig- og arbejdsforholdene. Således peger den 7. plan på nødvendigheden af, at arbejderne får større mulighed for at identificere sig med deres arbejde, bl.a. gennem elimenering af natarbejdet, af det trivielle og det opdeltte, dvs. samlehåndsarbejdet. Hvor dette er materielt umuligt, skal der kompenseres med reduceret antal arbejdstimer og supplerende vederlag. For at komme ulighederne til livs skal uddannelsessystemet i Frankrig fundamentalt ændres. Det er ikke meningen, iflg. planen, at skolen skal være det sted hvor kundskaber indlæres for at der kan udvikles en elite og privilegiestruktur, men et sted, hvor der vendes op og ned på det nuværende hierarki, og istedet giver flere kvalifikationer til flere. Rapporten går videre. På baggrund af familiestrukturens opløsning, peger planen på, at der kan ske en række forbedringer af familiestrukturen, ved at gøre boligen større, således at boligen kan rumme op til tre generationer i samme bolig. ~~Således skulle de ældre tage sig af børnene, mens forældrene var på arbejde.~~ Ligeledes skulle der gives tilskud til fattige familier, således at de fik samme mulighed for at bo i byers centrum som mere velstående. Alt i alt skal planen åbne mulighed for at 'livets kvaliteter' kan opnås af flere. Men gennemførelsen af planens mål - ophævelsen af den sociale ulighed - kræver at de fornødne 'hensyn' tages til 'økonomiens behov'.⁵²⁾

Planen modsvarer på det økonomiske niveau monopolkapitalens krav til den økonomiske reproduktion. Således kræves der bedre kvalificeret arbejdskraft, hvilket bliver aktuelt på langt sigt, når opsvinget igen begynder. Planen forudsætter en økonomisk vækst på 5,5% årligt, men den bliver det første år kun på 2%. Hertil kommer et arbejdsløshedstal på 2 millioner. Højkonjunktoren synes således ikke at være lige om hjørnet, hvor det kan blive vanskeligt at få

den ideologiske offensiv til at give de forventede resultater.

2.4. Opsummering

Den økonomiske planlægning i Frankrig har en lang historie, uden at den dog har haft nogen central økonomisk betydning. På det plan illustrerer den franske planlægning på udmærket vis J. Hirsch's tese om den økonomiske planlægning, som en systematisering af monetære oplysninger.⁵³⁾ Derimod har planlægningen på det ideologiske niveau haft en vis betydning som legitimerende ideologi. Udviklingen peger således på, at den økonomiske planlægning bliver mere og mere central som legitimitetsideologi, og at det dermed bliver muligt for administrationen, der er den reelle indehaver af statsmagten, selv at udvikle legitimitetsideologi af de statslige interventioner.⁵⁴⁾

3. Afsluttende bemærkninger

Det er ikke på baggrund af den ovenstående gennemgang muligt at drage omfattende konklusioner om den franske planlægning. Det eneste der med sikkerhed kan fastslås er, at den økonomiske planlægning har både en økonomisk og en ideologisk side, og at den økonomiske angår selve organiseringen af det administrative statsapparat i den interventionistiske stat, og at den ideologiske, der bliver mere og mere dominerende, angår legitimiteten af de statslige interventioner. For en yderligere drøftelse af den økonomiske planlægning henvises der til de øvrige artikler i dette nummer af *Politica*.

Marts 1976

Noter

- 1) Se faseinddelingen af kapitalismen hos N. Poulantzas. Internationalisering af produktionsforholdene og nationalstaten, i Oktober nr. 1/2 København 1974.
- 2) Se J. Hirsch. Staatsapparat und Reproduktion des Kapitals, Frank/M. 1974.
- 3) Om teknokratismen se C. Offe. Strukturprobleme des kapitalistischen Staates, Frank/M 1973.
- 4) Den økonomiske krise skal forstås udfra profitratens historiske tendens til fald. Det er behandlet i f.eks. Hirsch, op.cit.
- 5) Om udviklingen i Danmark se f.eks. K. Birkholm. Kapitalistisk strategi: Kravet om opbremsning i de offentlige udgifter og samtidig nedsættelse af indkomstskatten, i KF-bulletin, nr. 5. dec. 1974.
- 6) Denne bestemmelse af det borgerlige parlament og de borgerlige politiske partier vil blive drøftet videre i en senere tekst, bl.a. her i Politica.
- 7) Se f.eks. E. Bjøl, General de Gaulle - manden og epoken, København 1969.
- 8) Se P. Bauchet, La Planification Francaise, Paris 1966, p. 275 f.
- 9) De politiske forhold er baseret på en drøftelse af N. Poulantzas i N. Poulantzas, Diese Krise ist nicht nur eine ökonomische Krise, Berlin 1974, p. 23-24 og p. 27.
- 10) For en uddybning af dette forhold se L. Althusser, Marxisme og klassekamp, København 1976.
- 11) P. Bauchet, op.cit., p. 19. Det omtalte er ikke den egentlige grund til udviklingen af økonomisk planlægning, idet den f.eks. også udvikles i Sverige og Holland.
- 12) E. Bjøl, op.cit., p. 95.
- 13) Ibid., p. 98.
- 14) V. Lutz, Central planning for the Market Economy, London 1969, p. 27.
- 15) Ibid., p. 71.
- 16) P. Bauchet, op.cit., p. 97.
- 17) V. Lutz, op.cit., p. 86. Efter en tabel. Først i 1954-55 med den 2. plan blev den første plans mål nået.
- 18) P. Bauchet, op.cit., p. 159.
- 19) V. Lutz, op.cit., p. 73.
- 20) P. Bauchet, op.cit., p. 97.
- 21) Ibid., p. 274.
- 22) Ibid., p. 161.
- 23) J. Berg, Da Frankrig var en General, København 1974, p. 78 f.
- 24) V. Lutz, op.cit., p. 75.
- 25) E. Bjøl, op.cit., p. 207.

- 26) N. Poulantzas, op.cit., p. 101.
- 27) P. Bauchet, op.cit., pp. 275-277.
- 28) Ibid., p. 162.
- 29) Ibid., p. 99.
- 30) Ibid., pp. 99-102.
- 31) N.M. Hansen, French Regional Planning, Edinburgh 1968, pp. 87-92.
- 32) Ibid., pp. 71-73.
- 33) V. Lutz, op.cit., p. 78.
- 34) P. Bauchet, op.cit., pp. 278-279.
- 35) E. Bjøl, op.cit., pp. 208-213.
- 36) P. Bauchet, op.cit., pp. 102-114.
- 37) Hansen, op.cit., pp. 254-259.
- 38) E. Mandel. Nogle kommentarer til opstanden i maj 1968, i Zenit nr. 4, 1968, pp. 54-55.
- 39) P. Labro, Les barricades de mai, Paris, 1968.
- 40) Mandel, op.cit., p. 54.
- 41) Udtrykket er E. Bjøls, (!) op.cit., p. 222.
- 42) O. Nordbye, Perspektiv på fransk politikk i dag, i Samtiden, nr. 5, 1973, p. 271.
- 43) J. Devaux, Le VI. Plan de la stratégie économique du grand capital, i Critiques de l'économie politique, nr. 4/5, 1971, pp. 347-348.
- 44) Ibid., p. 349.
- 45) Ibid., p. 350.
- 46) N. Poulantzas, Diese Krise ... op.cit., p. 23.
- 47) J. Devaux, op.cit., p. 354.
- 48) Ibid., p. 355.
- 49) Ibid., pp. 358-9.
- 50) Poulantzas, op.cit., p. 24.
- 51) E. Sønderris. Vive la France! i Politisk revy, nr. 245, 1974, pp. 8-9.
- 52) Se Le Nouvel Observateur nr. 544.
- 53) Hirsch, op.cit.
- 54) Se videre i N. Poulantzas, Les Classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui, Paris 1974, pp. 178 ff.